

Actituds per al canvi: educar en la llengua i la societat

Autora

Marina Solís Obiols

Universitat de Lleida

En el marc de la comunitat lingüística catalana els canvis sociolingüístics que s'estan produint estan potenciant l'aparició de noves normes d'ús davant les varietats dialectals de la llengua. L'estudi de les actituds lingüístiques permet de preveure el comportament lingüístic dels membres de la comunitat: l'educació sociolingüística respecte de la diversitat dialectal és una peça important per al manteniment de la cohesió sociolingüística en el si dels territoris de parla catalana.

Durant gairebé dos dècades, els lleidatans han celebrat a mitjan mes de maig la festa gastronòmica més important de les terres de Ponent. I ho han fet sota l'aixopluc de cartells, samarretes, publicitat a la premsa..., entre altres estratègies de màrqueting que anuncien en lletres minúscula o majúscula un alienador Aplec del Cargol; l'alienació (socio)lingüística s'acompleix encara més gràcies a la introducció, més costosa, però, dels derivats cargolians, tant en l'escriptura com en l'oralitat: *cargolada*, *cargolaire*, *cargolí*, *cargola*... I és que a la ciutat de Lleida, i de retruc en la seua àrea d'influència lingüística, algú que parli lleidatà mai no diria o escriuria de manera genuïna «cargol»... Si de cas, a Lleida, hom parla de caragols, o caragolades, o caragolins; «els car(a)gols, que se'ls mengen a Barcelona!», que diria algun padrí (i no «avi») un xic molest.

El canvi lingüístic

És evident la influència que exerceix la varietat del dialecte central, popularment coneguda com a barceloní i principal base lingüística de la varietat estàndard, sobre altres varietats lingüístiques de la llengua catalana, i en concret sobre el lleidatà, sia en l'aspecte lèxic, morfològic, sintàctic o fonètic. A més, aquesta *influència* incideix de manera directa en el canvi lingüístic que s'està produint en l'actualitat en l'àmbit de les terres de Ponent; un canvi que cal considerar, d'una banda, com a *molt important* —el més important del segle—, i de l'altra, com a *unidireccional*, per tal com la llengua parlada convergeix o s'atansa a la varietat del dialecte central.

La principal causa de tipus extern o extralingüístic que ha determinat aquest canvi ha estat l'impacte del procés d'estandardització sobre l'ús de les diferents varie-

tats dialectals. És gràcies a aquest procés que s'ha implantat i difós una varietat estàndard apta per a tots els àmbits d'ús, principalment formals o de *prestigi*, com ara l'ensenyament, els mitjans de comunicació, l'administració, l'àmbit de les noves tecnologies... i vehicle de comunicació necessari en una societat que es vol moderna. A més, la varietat estàndard, com a varietat superadora de la diversitat dialectal, permet l'*eficàcia* comunicativa entre els diferents membres de la comunitat lingüística; gaudeix d'un valor simbòlic i afectiu com a factor *cohesionador* en el si de la comunitat, i funciona com a *norma de correcció* respecte de les altres varietats no estàndards.

De fet, és vital per a la supervivència de la llengua, en una societat que es pense moderna i occidental, que es pugui disposar d'aquesta varietat: en el procés de socialització, la llengua té un paper decisiu ja que és el vehicle de comunicació per excel·lència entre els diferents membres de la comunitat lingüística, i s'utilitza per desenvolupar les diferents activitats que tenen lloc en la societat. A més, la llengua és l'instrument del discurs que vehicula una determinada representació del món.

En aquest sentit, la principal institució sobre la qual es fonamenten les bases d'una societat és l'escola, un àmbit d'ús formal per antonomàsia, en què s'utilitza la varietat estàndard com a principal vehicle de comunicació. En el marc de l'esmentat procés de socialització, i tenint l'ensenyament com a eix vertebrador, es desenvolupen les aptituds tant lingüístiques, amb el domini de les habilitats de lectura, parla, escriptura i comprensió, com sociolingüístiques, amb l'adquisició o abandó de determinades normes d'ús dels parlants.

Així, l'escola té un paper força important pel que fa a la creació i difusió de models

de comportament lingüístic i, consegüentment, pel que fa a l'adopció o el rebuig de normes d'ús respecte de les varietats lingüístiques. I si bé s'han fet uns esforços considerables quant a la introducció de l'ensenyament *del* català i *en* català a l'escola, no s'ha tingut en compte una educació de tipus sociolingüístic respecte de la diversitat dialectal de la llengua, que podria evitar determinats prejudicis sobre les varietats lingüístiques no estàndards. Aquestes varietats s'utilitzen sobretot en àmbits d'ús informals, com ara la família, els amics; i per aquest motiu gaudeixen d'un gran valor afectiu.

Una comunitat lingüística minoritzada

El canvi lingüístic que s'està produint a les terres de Ponent en l'actualitat, amb la convergència del lleidatà *versus* el dialecte central, respon a l'evolució d'una situació sociolingüística que en el context d'una comunitat com ara la francesa o l'espanyola podria ser considerada com a *normal*. Però aquesta no és la situació de la comunitat lingüística catalana, que està sotmesa a un procés de minorització, o el que és el mateix, a una situació de substitució de la varietat lingüística autòctona, el català, per la varietat al·loctona o dominant, el castellà, el francès o l'italià, segons el cas.

Davant aquesta situació de minorització hi ha diverses tendències, en principi poc afalagadores quant a la pervivència de la llengua, entre les quals s'ha de destacar com a més important i efectiva per a l'acceleració del procés de substitució lingüística el clivellament de la consciència unitària dels parlants, en el sentit de pertànyer a una mateixa comunitat lingüística. I com es pot arribar a la pèrdua d'aquesta consciència unitària? Principalment, hi ha dos aspectes per tindre en compte, almenys en el si de la comunitat lingüística catalana: d'una banda la pèrdua d'independència política amb la imposició de fronteres administratives, sia autonòmiques, com ara el cas de la Franja de Ponent, Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears, o estatals, com ara França, Itàlia i Andorra. D'altra banda, i simultàniament a aquest procés de fragmentació politicoterritorial, un altre aspecte força important per remarcar és que les actituds lingüístiques dels parlants de la comunitat lingüística es modifiquen, amb l'aparició de noves lleialtats o noves nor-

mes d'ús, i consegüentment, amb l'abandó o el bandejament de les antigues.

És prou corrent de sentir que un valencià o valenciana de Crevillent (Baix Vinalopó), de Cocentaina (Alcoià) o de Benicarló (Baix Maestrat) diga que a Lleida se sent com a casa —dialectalment parlant, és clar—, en una clara contraposició davant una visita, o no, a Barcelona. I el motiu d'aquest afecte denotat únicament per la manera de parlar no es pot explicitar si no és de manera subjectiva, per raons purament extralingüístiques.

El lleidatà és el principal dialecte de les varietats nord-occidentals de la llengua catalana i, juntament amb les varietats *sud-occidentals* [sic] (valencià central; apitxat, i meridional), forma part de l'anomenat *bloc occidental*. L'any 1861, l'estudiós Milà i Fontanals establia la primera divisió dialectal de la llengua en dos blocs: l'oriental i l'occidental. I Joan Veny assenyala, entre altres, les principals diferències tant d'ordre fonètic com morfològic i lèxic pel que fa als dos grans blocs dialectals. Ningú amb coneixements filològics no posa en dubte les afinitats estrictament lingüístiques entre les principals varietats del bloc occidental, el lleidatà i el valencià, respecte de les diferències amb el mallorquí o el barceloní, del bloc oriental. Amb tot, des d'una perspectiva sociolingüística, no es pot dir el mateix: si bé des de València poden mirar els lleidatans amb simpatia, des de Lleida només es mira cap a Barcelona. I és que a Barcelona miren sobretot cap a Madrid; a més, València no vol mirar cap a Barcelona —salvant honroses excepcions—, per evidents motius historicopolítics i també econòmics. Les actuals fronteres administratives entre els territoris de parla catalana acaben de reblar el clau respecte d'una situació de fragmentació en el si de la comunitat lingüística catalana que, malauradament, ja comença a ser històrica.

Les actituds lingüístiques

Els estudis en sociolingüística sobre actituds lingüístiques són interessants per la seua capacitat per predir un determinat comportament lingüístic en situacions de contacte de llengües o de varietats lingüístiques. En la delimitació del concepte de comunitat lingüística de Robert Le Page es fa referència al component actitudinal de l'individu, que permet la percepció de pertànyer a un grup social determinat. De fet, les actituds

lingüístiques poden establir-se en funció de la percepció que tinguen els parlants sobre ells mateixos, sobre la resta de parlants, que és el grup de pertinença, o sobre els parlants d'altres comunitats, el grup de referència. I és l'estudi d'aquestes actituds allò que permet d'establir o posar en relleu quin és el grau de (des)cohesió en una determinada comunitat lingüística, sia de manera externa —respecte de la varietat lingüística del grup de referència— o interna —mitjançant l'estudi de les actituds interdialectals o del grup de pertinença.

La imatge estereotipada i prejutjada que es té d'un grup social pot determinar la percepció, positiva o negativa, de la varietat lingüística que el grup utilitzi. I a la inversa: els prejudicis respecte de la pròpia varietat lingüística, l'autoodi, o respecte d'altres varietats lingüístiques alienes recauen sobre els respectius grups socials. Així, aquests prejudicis poden esdevenir un important factor *distorsionador* de la cohesió en el si del grup social i, consegüentment, en la comunitat lingüística.

D'altra banda, les normes d'ús també patirien les conseqüències d'una actitud negativa respecte d'una determinada varietat lingüística. Les pautes de comportament lingüístic en un grup social estan determinades per les normes d'ús que, en principi, són implícites, per tal com conformen, gràcies al procés de socialització, un autèntic consens social interioritzat com a normal pels membres de la comunitat lingüística. Aquestes normes de conducta lingüística incideixen directament en la interacció entre els parlants, i també permeten que la interrelació lingüística entre els membres de la comunitat vagi en un sentit o en un altre, amb la qual cosa, la seua desestabilització (abandó de determinades normes d'ús; adquisició d'altres normes d'ús...) comportarà un canvi quant a l'estabilitat en la comunitat lingüística en qüestió. La descohesió sociolingüística en el si de la comunitat pot ser una conseqüència directa d'aquesta desestabilització, sempre que s'adquirisquen noves normes d'ús respecte d'una altra varietat lingüística que no siga l'autòctona, o s'abandonen aquelles que aquesta ja posseïa a favor d'una varietat al·lòctona.

Els treballs sobre actituds que s'han dut a terme en l'àrea d'influència del lleidatà evidencien el sentiment d'inferioritat lingüística dels lleidatans gràcies a l'establiment de la dicotomia barceloní, com a varietat que gaudeix de més prestigi, enfront del va-

lencià i el lleidatà, amb més valor afectiu. Així, l'estatus, entès en termes de prestigi, es veu reflectit en el dialecte central; i l'avaluació que han fet els lleidatans en aquests estudis entorn de la *persona* que utilitza el barceloní, es tradueix en adjectius com ara *treballadora*, *intel·ligent*, enfront dels adjectius *agradable*, *divertit*, *poc intel·ligent* de la dimensió de solidaritat o afectiva, atorgada als parlants occidentals. En l'avaluació pel que fa a la *manera de parlar*, hem de destacar que els parlants lleidatans consideren que el dialecte central és «més clar»; «s'entén més»; «parla molt bé», enfront del valencià, que és «graciós», «divertit» i «simpàtic», tot i que «parla malament» i «és un xarnego». La seua pròpia manera de parlar, el lleidatà, es caracteritza «perquè no parla tan bé», respecte del dialecte central (!), perquè «no pronuncia bé», perquè «fa gràcia» i és «pagesa». De fet, l'avaluació pagesívola respecte del lleidatà està directament relacionada amb els estereotips que funcionen en el nostre territori, gairebé sempre carregats de prejudicis; no en va, l'horta ha estat el principal motor econòmic de les terres de Ponent durant molt de temps. I aquest és un estereotip social interioritzat, també, pels mateixos lleidatans, que posa de manifest un evident símptoma d'autoodi.

L'educació sociolingüística

El concepte d'actitud, entès genèricament, respon a les disposicions mentals que no es poden observar directament i que assenyalen quin és el posicionament interior que l'home adopta enfront d'una realitat. En el cas de les actituds lingüístiques, aquestes estan determinades per factors extralingüístics, que són els que determinaran que s'usi o no una determinada varietat. Així, l'actitud davant una varietat lingüística no està condicionada per l'estructura particular d'aquesta ni per les semblances o diferències estructurals que pugui haver-hi entre aquesta i qualsevol altra. És un tret, o trets, assumits convencionalment en una societat el que comporta una reacció positiva o negativa enfront d'una determinada varietat; d'aquesta manera, les respostes que es derivin d'un estudi actitudinal responen a la interiorització que els parlants hagen fet de les normes socials ja establertes respecte de les varietats i dels seus parlants.

La recerca «Educació i sociolingüística: actituds davant el dialecte a l'escola», se cen-

tra en l'estudi de les actituds lingüístiques interdialectals a l'escola, a la ciutat de Lleida. Amb aquest treball es pretén de dur a terme l'anàlisi i la interpretació de les dades que s'obtinguen en aquest sentit per tal de validar, o no, diferents hipòtesis entorn de la situació sociolingüística del lleidatà, una situació que, de retruc i indefugiblement, pot afectar la cohesió en el si la comunitat lingüística catalana.

D'altra banda, si s'ha centrat l'atenció en l'àmbit de l'ensenyament és perquè l'escola és la institució des de la qual és possible d'educar davant la diversitat dialectal, atenent a criteris sociolingüístics. Amb aquest tipus d'educació es podrien evitar determinats prejudicis lingüístics, sobretot davant la diversitat dialectal, uns prejudicis que incideixen sobre les actituds i, evidentment, sobre l'ús que es fa d'una determinada varietat. En una comunitat lingüística minoritzada i que viu una situació de contacte de llengües, la manca de comunicació interdialectal entre parlants de diferents varietats lingüístiques d'una mateixa llengua, pot suplir-se amb l'ús de la llengua dominant o al·lòctona. I aquest procés de substitució lingüística, per aconseguir-se, l'única cosa que demana és més o menys temps.

La diversitat dialectal no ha de sobtar ningú i l'educació, com a eix vertebrador de la societat, ha de familiaritzar els usuaris de la llengua amb aquesta diversitat, gràcies a la qual es manté la unitat sociolingüística de la comunitat; una cohesió a la qual els membres de la comunitat lingüística catalana no poden ni han de voler renunciar-hi. I sobretot tenint en compte que la llengua catalana té caràcter de llengua d'àmbit restringit en un món en què la comunicació, la informació i les indústries culturals tendeixen a la mundialització.

